

Завгородня Т.К.

ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МАРКА ТЕПЛИНСЬКОГО

У статті зроблено спробу показати відомого літературознавця, доктора філологічних наук, професора Марка Веніаміновича Теплинського як учителя з великої букви і одночасно як дослідника історії педагогіки.

Особливу увагу приділено внеску Марка Теплинського в методику викладання літератури: видання підручників для шкіл і вищих навчальних закладів, методичних посібників з вивчення творчості письменників А. Міцкевича, М. Островського, М. Чернишевського, А. Чехова та ін. Розкрито авторську концепцію методики вивчення літератури через створення суб'єкт-суб'єктних стосунків в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: педагогіка, наукова спадщина, літературознавець, методика викладання літератури, Теплинський Марк Веніамінович.

Zavgorodnia T.K.

PROBLEMS OF PEDAGOGICS ARE IN CREATIVE HERITAGE OF MARK TEPLYNSKYJ

An attempt to show the known literary critic, doctor of philological sciences, professor Mark Benjaminskyj Teplynskyj as a teacher from a capital letter and simultaneously as a researcher of history of pedagogics is made in the article. The role of the professor is shown in establishment of unknown and not popular facts of the history of development of the system of education, especially histories of schools of Sakhalin, in description of patron of the art activity of writers: acquisition by them textbooks, train aids for students and teachers, literatures both scientifically - popular from the different areas of knowledge and artistic. The problems of creation by writers jointly with the organs of power of libraries both school and for other categories of population are exposed by scientist.

The special attention is spared to the contribution of Mark Teplynskyj to the methods of teaching of literature: edition of textbooks for schools and higher educational establishments, methodical manuals on the study of creation of writers A. Mickroyh, N. Ostrovskyj, N. Chernyshevskyj, A. Chehov and other. Basic conception of methods of study of literature he considered the necessity of creation subject - subject relations in educational - educator process, and similarly realization in it's principles of гуманітаризації and humanizing. The considerable contribution of literary critic to development of pedagogical science and especially methods of teaching of literature is reasonable in the article.

Key words: pedagogics, scientific heritage, literary critic, methods of teaching of literature, Teplynskyj Mark Benjaminskyj.

УДК 37.034

Антонець М.Я.*

ЗМІСТ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ХЛОПЦІВ-СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА ПРОФЕСІЯМИ І СПЕЦІАЛЬНОСТЯМИ В ШКОЛАХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1958-80-ті рр. ХХ ст.)

У статті розкриваються передумови виникнення виробничого навчання. Показуються його мета і завдання. Розкривається диференціація виробничого навчання для хлопців-старшокласників за професіями і спеціальностями за сільськогосподарським, промисловим профілями, а також сфери послуг. З'ясовано, що найбільш поширеним для хлопців-старшокласників було вивчення таких професій: з промислового профілю, як холодна обробка металів, будівельна справа, електро- і радіозв'язок; з сільськогосподарського профілю – рільники-механізатори, плодоовочівники-механізатори, комбайнери, механізатори сільського господарства широкого профілю та ін. Звернено увагу на вплив професійної підготовки учнів на формування морального обличчя школярів. Усе це позитивно відбивалось і на їх ставленні до праці, до людей.

Ключові слова: виробниче навчання, хлопці-старшокласники, диференціація, школи Української РСР, 1958-80-ті рр. ХХ ст.

* © Антонець М.Я.*

На всіх етапах розвитку будь-якого суспільства завжди актуальною постає проблема трудового виховання підростаючих поколінь, зокрема й учнівської молоді. Щодо неї, то однією з основних форм цього процесу в зазначений у статі період було виробниче навчання. Його мета полягала в тому, щоб забезпечити випускникам шкіл професійну підготовку до праці в одній з галузей народного господарства чи культури. Виробниче навчання розглядалось як процес навчання спеціальності (професії), що відбувається в умовах конкретного виробництва (заводу, фабрики, сільськогосподарського підприємства, школи, лікарні тощо). Зміст і тривалість виробничого навчання визначалися профілем підготовки спеціаліста й залежали від теоретичних і практичних курсів навчання, а також від місцевих умов. Тобто це була диференціація за проектованою професією.

Виробниче навчання почало повсюдно здійснюватися після прийняття Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР (1959 р.), який по суті став продубльованим варіантом відповідного союзного Закону.

Різні аспекти виробничого навчання досліджували такі вчені, як А. Вихрущ, М. Гриценко, Н. Калініченко, Г. Левченко, В. Мадзігон, Н. Ничкало, В. Сидоренко, В.О.Радкевич, Н. Слюсаренко, О. Соколовська, В. Сухомлинський, І. Ткаченко, Д. Тхоржевський та ін. Однак актуально, на наш погляд, з'ясувати кращий досвід його здійснення для сучасного етапу, особливо в умовах запровадження профільного навчання в старших класах.

Мета статті полягає у спробі фрагментарно висвітлити проблему диференціації змісту виробничого навчання для хлопців-старшокласників за професіями і спеціальностями в школах Української РСР у зазначений період.

Як відомо, під диференціацією навчання в сучасній науково-педагогічній літературі розуміють форму врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їх поділу на характерні типологічні групи за різними показниками: рівнем навчальних можливостей, успішністю, пізнавальним інтересом школярів, темпом навчання тощо. У цьому зв'язку розрізняють *внутрішню* та *зовнішню* диференціацію навчання. У *першому випадку* врахування індивідуальних особливостей учнів не супроводжується створенням окремих класів чи навчальних груп. Навчаючись в одному звичайному класі, школярі для оволодіння знаннями користуються завданнями різного рівня складності та різною мірою допомоги з боку вчителя. Характерною ознакою *зовнішньої* диференціації є те, що на підставі виявлення інтересів, навчальних можливостей, навченості тощо, врахування регіональних особливостей організовують навчання учнів у спеціально створених для цього класах (класи вирівнювання, вікової норми, прискореного навчання, з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів, профільні класи). Навчання в таких класах відбувається за програмами, що суттєво відрізняються від звичайних програм обсягом та складністю навчального матеріалу. *Зовнішня диференціація* поділяється на *рівневу* і *профільну*. *Рівнева* – це диференціація за здібностями та успішністю у навчанні, *профільна* – за пізнавальними нахилами до майбутньої професії. *Профільна* диференціація навчання була започаткована в радянській школі у 30-і роки ХХ ст., і її появу детермінували потреби народного господарства у кваліфікованих кадрах [9, с. 210-211]. Звісно, що сучасне трактування проблеми диференціації змісту навчання не можна цілковито, механічно «накласти» на означені у назві статті тему і період. Однак варто все-таки від нього відштовхуватись.

У республіках колишнього Радянського Союзу постійно велись пошуки ефективних шляхів трудового навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл. Для прикладу варто зробити невеличкий екскурс у те недавнє минуле з метою з'ясувати, як починалося виробниче навчання. Так, в Україні, починаючи з 1954/1955 навчального року, у порядку експерименту, згідно з наказом міністра освіти УРСР Г. Пінчука,

в 6 середніх школах було відкрито класи з виробничим навчанням, в яких хлопці-старшокласники одержували диференційовані за змістом відповідні спеціальності. Це зокрема: 1. Димерська середня школа Київської області. Тут на базі місцевої МТС готували трактористів-слюсарів, механіків-комбайнерів. 2. Краснопавлівська середня школа Харківської області, де також на базі місцевої МТС готували таких же спеціалістів. 3. Київська середня школа № 54. На базі міського ремісничого училища № 2 готували токарів, фрезерувальників. 4. Слов'янська середня школа Сталінської області (тепер Донецька). Тут на базі місцевого училища механізації сільського господарства готували трактористів, механіків-комбайнерів. 5. Київська середня школа № 66. На базі Київського заводу «Точелектроприлад» готували токарів, слюсарів-збиральників III–IV розрядів. 6. Київська середня школа № 14, де на базі місцевого заводу кіноапаратури готували токарів, слюсарів [6, с. 14].

Згаданим наказом було визначено список шкіл (по одній в кожній області), в яких організовувалась підготовка спеціалістів середньої кваліфікації [там само, с. 10-14].

За погодженням з промисловими підприємствами, колгоспами, радгоспами, МТС та іншими відомствами органи народної освіти склали перспективні плани, якими диференційовано визначалось, за якими спеціальностями, в якій саме кількості готувати кадри для народного господарства на базі загальноосвітньої школи. Ці плани затверджувалися виконкомом районних (міських) і обласних Рад народних депутатів трудящих. Відповідно до них облвиконкомом і раднаргопси спільними рішеннями закріплювали за кожною школою виробничу базу. Навчальним планом експериментальних шкіл передбачався час (5-6 годин на тиждень) на виробниче навчання залежно від виробничого оточення школи. Здійснювалася підготовка хлопців-старшокласників за 2-3 спеціальностями (токар, слюсар-ремонтник, фрезерувальник, тваринник, комбайнер та ін.).

Класи з виробничим навчанням комплексувались переважно на добровільних засадах з урахуванням вибору школярів одержати ту чи іншу спеціальність і наявності навчально-виробничої бази. Учні експериментальних шкіл одержували загальну середню освіту, що відкривало для них шлях до вищої, і водночас вони готувалися до праці в тій чи іншій галузі народного господарства.

1959 року виробниче навчання було введено в усіх без винятку середніх школах України. Наступні роки засвідчили про успішне оволодіння учнями виробничими спеціальностями. Успішність з цього предмета склала 99,4 % [7, арк. 49].

Як уже частково зазначалося, зміст і характер виробничого навчання, співвідношення теорії і практики, чергування періодів навчання і праці залежали від профілю професійної підготовки старшокласників і від наявних місцевих умов. Навчально-матеріальною базою виробничого навчання були навчальні і виробничі цехи підприємств, навчально-дослідні господарства колгоспів і радгоспів, шкільні і міжшкільні навчально-виробничі майстерні, дослідницькі лабораторії, медичні, торговельні та інші установи.

Професійна підготовка старшокласників середніх загальноосвітніх шкіл за масовими і провідними професіями проводилась за програмами, затвердженими Міністерством освіти Української РСР. В окремих випадках відділи народної освіти за поданням шкіл могли вносити необхідні зміни до типових програм з масових і провідних професій, виходячи з наявних місцевих умов. Однак ці зміни не мали скорочувати загальний обсяг професійної підготовки з відповідної спеціальності.

З немасових професій і спеціальностей підготовка старшокласників проводилась за програмами, що розроблялися школами разом із підприємствами (установами, організаціями) на основі типових програм і погоджувались з Міністерством освіти Української РСР та відомствами.

У процесі виробничого навчання у школах готувались кадри кваліфікованих робітників масових професій для промислового і сільськогосподарського виробництва,

для різних галузей культури, торгівлі, побутового обслуговування. Як зазначається у Річному звіті про роботу шкіл Міністерства освіти УРСР та органів народної освіти за 1959–1960 навчальний рік, у школах, як правило, вивчались по 4-5 різних спеціальностей (по 1-2 на клас), що давало можливість більш доцільно організувати навчальний процес і продуктивну працю старшокласників, створювати необхідну навчальну і виробничу базу, добирати кадри викладачів і керівників виробничого навчання та організувати з ними відповідну методичну роботу, забезпечувати більш кваліфікований контроль і керівництво з боку органів народної освіти і директорів шкіл [7, арк. 59-60].

1960 року у школах Української РСР вивчались понад 150 різних виробничих спеціальностей. Зокрема хлопці-старшокласники оволодівали слюсарною, токарною, фрезерною та іншими спеціальностями з холодної обробки металу. Вони також вивчали авторемонтну справу, електро- і радіосправу, столярну спеціальність, будівельну справу, різні сільськогосподарські спеціальності, механізацію сільськогосподарських робіт, різні спеціальності з побутового обслуговування та інші спеціальності.

Виробничі спеціальності, що вивчалися в школі, базувалися на широкій політехнічній основі, вимагали міцних знань з основ наук, відповідали віковим і статевим особливостям старшокласників. Хоча раніше в окремих школах деяких областей вивчалися такі тяжкі для учнів спеціальності, як ковалі, котельники, ливарники, автогенники, електрозварювальники, емальювальники і т. ін.

Найбільш поширеним для хлопців-старшокласників було вивчення таких професій: з промислового профілю – холодна обробка металів, будівельна справа, електро- і радіозв'язок; з сільськогосподарського профілю – рільники-механізатори, плодоовочівники-механізатори, комбайнери, механізатори сільського господарства широкого профілю та ін.

Протягом 1959–1960 років у школах Української РСР було введено вивчення таких нових спеціальностей: механізатор сільськогосподарського виробництва, будівельник в сільській місцевості, слюсар-ремонтник сільськогосподарських машин, робітник газової та нафтової промисловості, гірнична справа, водій трамвая, тролейбуса, верстатник, робітник прилавка, оператор облікових машин, хлібовипікання і низка інших. Разом із тим було припинено підготовку робітників вузьких спеціальностей [8].

Виробниче навчання старшокласників здійснювалось у тісному зв'язку із загальною і політехнічною освітою і було органічною складовою всієї системи навчання і виховання учнів, забезпечувало засвоєння ними знань, умінь і навичок, необхідних учням для роботи за обраними професіями; поглиблення й закріплення знань із загальноосвітніх, загальнотехнічних та інших предметів; створювало основу для подальшого підвищення кваліфікації та оволодіння досягненнями технічного прогресу. Заняття з виробничого навчання сприяли вихованню в учнів любові до праці на загальну користь, на благо суспільства, трудове навчання молоді проводилося на кращих зразках праці, на кращих прикладах ведення суспільного господарства.

З 1-го вересня 1956 р. в Україні було відкрито 50 навчально-виховних закладів нового типу – школи-інтернати, в яких виробниче навчання здійснювалось найбільш ефективно, оскільки у них були створені найсприятливіші умови для підготовки учнів до практичної роботи в різних галузях народного господарства. Варто зазначити, що кількість шкіл-інтернатів в Україні з роками збільшувалась. Так, учнівська виробнича бригада Вербської школи-інтернату Ровенської області (директор Герой Соціалістичної Праці Г. Д. Нестеренко) 1962 року виростила і передала місцевому колгоспові 2638 центнерів кукурудзи в качанах. Це означало, що з кожного гектара шкільної плантації зібрано 131 центнер, або по 105,5 центнерів сухого зерна. На наступний рік бригада зобов'язалася дати ще вищий урожай – по 120 центнерів зерна кукурудзи з кожного з 30 гектарів землі. Тому в постанові колеги Міністерства освіти Української

РСР «З приводу листа товариша М. Хрущова учням Вербської школи-інтернату Ровенської області» від 3 грудня 1962 р. вказувалося на необхідність покращувати виробниче навчання в республіці. З цією метою рекомендувалося протягом грудня 1962 р. і 1-го кварталу 1963 року організувати глибоке вивчення та узагальнення передового досвіду здійснення виробничого навчання, зокрема з сільськогосподарського профілю, і забезпечити впровадження його у практику роботи всіх шкіл республіки [3, с. 2-3].

У 70–80-х роках ХХ ст. виробниче навчання почало поступово згортатися. Так, у розділі IV «Загальна середня школа» зміненого і доповненого Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки про народну освіту (1980 р.) було внесено таке уточнення: «За наявності умов у середній загальноосвітній школі може здійснюватись і виробниче навчання. Обов'язковий обсяг загальноосвітніх знань в усіх середніх загальноосвітніх школах повинен бути єдиним» [2, с. 37].

У матеріалах лютого (1988 р.) Пленуму Центрального Комітету КПРС «О ходе перестройки средней и высшей школы и задачах партии по ее осуществлению» зазначається, що в інтересах підвищення якості загальної освіти необхідно ще раз зважити, чи доцільно продовжувати у стінах середньої школи масову професійну підготовку учнів. Тогочасна практика показала, що для великих сподівань у цій справі не було підстав, оскільки більшість шкіл на мала необхідної ні бази, ні кадрів, ні часу для навчання молоді складних, перспективних професій. А підготовка з найпростіших професій не викликала зацікавлення у школярів, переважна більшість з яких не пов'язувала свою подальшу трудову діяльність з одержаною у школі спеціальністю. «Тому є логіка, – підкреслювалось у матеріалах Пленуму ЦК КПРС, – щоб зняти з нашої школи обов'язок масової професійної підготовки робітничих кадрів для народного господарства і дати їй можливість сконцентрувати свій потенціал на забезпечення найбільш високої якості загальної освіти і трудового виховання молоді» [4, с. 20]. При цьому наголошувалося, що мова не йде про послаблення трудового начала в школі, а навпаки – про його всемірне зміцнення. З цією метою необхідно було нарощувати зусилля з розвитку мережі навчально-виробничих комбінатів, шкільних майстерень, учнівських бригад і ділянок на виробництві.

Професійна підготовка школярів і включення їх у роботу дорослих на виробництві створювали нові умови життя, праці і навчання хлопців-старшокласників. Продуктивна праця нарівні з навчанням ставала для них основним видом діяльності. Школярі потрапляли в нову систему трудових і суспільних відносин; значно розширювалася сфера виховного впливу на них. На формування морального обличчя школярів цілеспрямовано впливала на лише сім'я і школа, але і виробництво. Усе це позитивно відбивалось також і на ставленні хлопців старших класів до праці, до людей.

Порушена у статті проблема надзвичайно актуальна в умовах сьогодення і потребує подальшого дослідження.

Література

1. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.) // Л. Д. Березівська. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : документи, матеріали і коментарі / Л. Д. Березівська; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – С. 287-299.
2. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про народну освіту : [із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 15 травня 1980 р.] // Основні документи про школу / упоряд. Є. С. Березняк. – К. : Радянська школа, 1982. – С. 33.
3. З приводу листа товариша М. С. Хрущова учням Вербської школи-інтернату Ровенської області» від 3 грудня 1962 р // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1963. – № 1. – С. 2-3.

4. Матеріали Пленума Центрального Комітета КПСС, 17-18 лютого 1988 г. : [О реформе перестройки средней и высшей школы и задачах партии по ее осуществлению]. – М. : Политиздат, 1988. – 77 с.
5. Положення про виробниче навчання учнів середніх загальноосвітніх трудових політехнічних з виробничим навчанням Української РСР // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1963. – № 4. – С. 2–9.
6. Про організацію виробничого навчання в 6 загальноосвітніх середніх школах республіки для набуття учнями спеціальності кваліфікованого робітника : наказ № 429 від 13 вересня 1954 року // збірник наказів та розпоряджень міністерства освіти Української РСР. – 1954. – № 18. – С. 10–14.
7. Річний звіт про роботу шкіл Міністерства освіти УРСР та органів н/освіти за 1959–1960 н/рік // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2928, 128 арк.
8. Стенограма республіканської наради директорів сільських середніх шкіл УРСР з питань перебудови роботи шкіл. м. Львів. 4-5 квітня 1961 р. (обговорення доповідей) – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3050, 138 арк.
9. Ярошенко О. Г. Диференціація навчання / О. Г. Ярошенко // Енциклопедія освіти / Акад. пед наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 210-211.

Антонець М.Я.

СОДЕРЖАНИЕ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБУЧЕНИЯ МАЛЬЧИКОВ-СТАРШЕКЛАССНИКОВ ПО ПРОФЕССИЯМ И СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ В ШКОЛАХ УКРАИНСКОЙ ССР (1958–80-Е ГГ. XX СТ.)

В статье раскрываются предпосылки возникновения производственного обучения. Показывается его цели и задачи. Раскрывается дифференциация производственного обучения для мальчиков-старшекласников по профессиям и специальностям по сельскохозяйственным, промышленным профилям, а также сферы услуг. Выяснено, что наиболее распространенными для мальчиков-старшекласников было изучение таких профессий: с промышленного профиля – холодная обработка металлов, строительное дело, электро- и радиосвязь; с сельскохозяйственного профиля – полеводы-механизаторы, плодоовочеводы-механизаторы, комбайнеры, механизаторы сельского хозяйства широкого профиля и др. Обращено внимание на влияние профессиональной подготовки учащихся на формирование морального облика школьников. Все это положительно отражалось и на их отношении к труду, к людям.

Ключевые слова: производственное обучение, мальчики-старшекласники, дифференциация, школы Украинской ССР, 1958–80-е гг. XX ст.

Antonets M. Ya.

CONTENT DIFFERENTIATION OF INDUSTRIAL TRAINING FOR THE SENIOR MALE STUDENTS AT PROFESSION AND SPECIAL SCHOOLS OF UKRAINIAN SSR (1958-80-IES. 20-TH CENTURY)

The author of the article describes the background of industrial training, states its purpose and objectives. Revealed differentiation of industrial training for seniormale students according to professions and specialities in agricultural, industrial and social services sectors. It has been foundout that a wide-spread type of pre-service training for the senior male students included such specialities as cold metal workup, constructions, electrical and radio communication (industrial sector); mechanization grower-experts, fruitery-mekhanyzators, agricultural mekhanyzators with large practice, combine operators, etc.

It has been emphasized that forming of moral values with senior male students is possible through pre-service industrial training as it has a positive impact on their attitude towards work and people. It is stated that the prevailing form of differentiation wasdone basically in the class collective. Special stress is made on the fact that industrial training was carried out at factories, agricultural enterprises, schools, hospitals, etc. Content and duration of industrial pre-service training determined types of pre-service training and depended on the theoretical and practical direction of the courses, as well as local conditions.

Key words: job training, senior male students, differentiation, schools of Ukrainian SSR, 1958 - 80s.of 20th century.